

ВІДГУК

офіційного опонента

Максима Володимира Любомировича

на дисертаційну роботу Темненко Софії Миколаївни

«ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ КОРМОВИХ ДОБАВОК»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 – Економіка

Актуальність теми дисертаційної роботи

Інтенсивний розвиток тваринництва ґрунтується на використанні прогресивних технологій годівлі, в основі яких є використання збалансованих кормів, котрі значною мірою сприяють підвищенню продуктивності сільськогосподарських тварин. Кормові добавки здебільшого є невід'ємною складовою оптимальних раціонів годівлі у тваринництві, за допомогою яких забезпечується високий рівень ефективності використання корму, оскільки балансування структури раціону вимагає відповідності за багатьма встановленими критеріями. На основі раціональної та збалансованої годівлі у тваринництві досягається скорочення затрат кормової сировини в розрахунку на одиницю продукції, підвищення технологічних показників продуктивності вирощування та відтворення тварин, що суттєво впливає на скорочення витрат на корми та забезпечує зростання економічної ефективності функціонування підприємств галузі. Також використання кормових добавок у рамках оптимізації годівлі сільськогосподарських тварин сприяє підвищенню потенціалу ефективності виробництва, що впливає на формування конкурентних переваг підприємств на ринку.

Однак, незважаючи на переваги збалансованих раціонів годівлі, значна частка виробників продукції тваринництва в Україні не використовує кормові добавки або критично мінімізує обсяги їх застосування, при цьому втрачаючи у продуктивності вирощування тварин, що негативно позначається на показниках рентабельності виробництва та конкурентоспроможності вітчизняної продукції тваринництва на внутрішньому та зовнішньому ринках. Значний рівень імпорту на вітчизняному ринку кормових добавок впливає на зростання їх вартості та негативно позначається на купівельній спроможності основних споживачів, що звужує потенційну місткість ринку, а також часто нівелює ефективність використання таких добавок для оптимізації раціонів годівлі продуктивних тварин. Саме тому наукові дослідження, які представлені в дисертації Темненко Софії Миколаївни щодо формування та розвитку ринку кормових добавок, є одним із важливих завдань економічної науки стосовно обґрунтування економічних інструментів забезпечення розвитку тваринництва в Україні, що

сприятиме реалізації політики імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності й економічної ефективності українських виробників у цій галузі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дослідження, результати яких представлені в дисертації Темненко Софії Миколаївни, пов'язані з науковими дослідженнями факультету управління, економіки та права Львівського національного університету природокористування відповідно до наукових тем, а саме: «Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та села» (номер державної реєстрації 0116U003176, 2016–2020 роках) та «Механізми забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій» (номер державної реєстрації 0121U108898, 2021–2025 роки). Науковим доробком дисертантки стали дослідження теоретичних, методичних та організаційних засад функціонування ринку кормових добавок, а також обґрунтування напрямів його розвитку в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Проведений детальний аналіз дисертації Темненко Софії Миколаївни та змісту її публікацій дає змогу констатувати, що сформульовані й представлені дисертанткою наукові положення, висновки, практичні рекомендації є достовірними та характеризуються високим ступенем обґрунтованості на основі ґрунтовного опрацювання вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, статистичних джерел загальним обсягом 186 найменувань, а також зібраної у процесі анкетування цінної спеціалізованої інформації щодо обраної теми дослідження, що дозволило в повній мірі аргументувати представлені пропозиції та рекомендації, у тому числі з використанням сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Зокрема у роботі використані структурносемантичний аналіз, діалектичний та абстрактно-логічні методи – при визначенні та узагальненні теоретичних основ функціонування ринку кормових добавок; методи аналізу та синтезу використані дисертанткою для виявлення основних чинників розвитку ринку кормових добавок, оцінки наслідків впливу політичних, економічних та соціальних явищ на функціонування досліджуваного ринку; застосовані методи індукції та дедукції – для виявлення та узагальнення основних тенденцій, які склалися на ринку; монографічний метод – для дослідження важливих аспектів функціонування ринку кормових добавок на прикладі окремих підприємств;

економіко-статистичний метод застосовувався для аналізу стану тваринництва в Україні; метод анкетування застосований при дослідженні основних принципів формування попиту на кормові добавки, з'ясування найбільш цінних споживчих характеристик товару; також використані SWOT та PEST-аналіз – при визначенні ринкових можливостей та аналізу зовнішнього середовища функціонування суб'єктів ринку кормових добавок.

Загалом високий рівень обґрунтованості представлених у дисертації Темненко Софії Миколаївни наукових положень, висновків і рекомендацій є результатом проведення комплексного дослідження з використанням як вторинної інформації, так і первинної – одержаної на основі власних досліджень дисертантки, та характеризується цінною для економічної науки практичною і теоретичною складовою у вузькоспеціалізованій тематиці.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Детальний аналіз змісту дисертаційної роботи Темненко Софії Миколаївни та основних наукових праць дає підстави стверджувати, що мету наукового дослідження у повній мірі досягнуто, ключові завдання, які виходять із мети дослідження також вирішені, а результати представленого дослідження характеризуються високим рівнем наукової новизни та є апробованими. Основні положення наукової новизни дисертації полягають в

удосконалені:

- методичного підходу до класифікації кормових добавок на основі обґрунтуванням переваг застосування європейської класифікації кормових добавок в умовах, які характерні для українського ринку, з виокремленням груп добавок за способом виготовлення, метою застосування, цільовим видом тварин та розкриттям принципів їх формування;

- методичних засад дослідження ринку кормових добавок, з врахуванням результатів обстеження сільськогосподарських підприємств, що дозволило встановити особливості формування попиту та пропозиції на кормові добавки;

- методичних підходів щодо оцінки конкурентного середовища на ринку кормових добавок, на основі проведеного аналізу інформації про зареєстровані в Україні кормові добавки та їх характеристики з врахуванням активності виробників і дистриб'юторів, та особливостей конкуренції між продавцями кормових добавок;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до визначення сутності ринку кормових добавок із акцентуванням на функції координуючого механізму економічного середовища, що в умовах конкуренції забезпечує взаємодію між учасниками ринку кормових

добавок, формування ціни рівноваги на відповідну продукцію та визначає важливість даного ринку серед інших товарних ринків за певними класифікаційними ознаками;

- запропоновані підходи, які стосуються визначення перспектив розвитку ринку кормових добавок на основі встановлення залежності між попитом та динамікою розвитку основних напрямів тваринництва за категоріями господарств;

- засади розвитку ринку кормових добавок в Україні з врахуванням можливостей дорадчих служб для збільшення кількості потенційних покупців серед малих суб'єктів господарювання, які виробляють продукцію тваринництва;

- засади формування механізму регулювання обігу кормових добавок в Україні, які передбачають використання інституційних та економічних важелів впливу.

Наукове значення та практична цінність одержаних результатів дослідження

Наукове та практичне значення отриманих Темненко Софією Миколаївною результатів полягає у сприянні підвищенню ефективності функціонування ринку кормових добавок, удосконаленні системи відносин між учасниками даного ринку, що забезпечує повніше використання їх виробничого потенціалу з врахуванням потреб партнерів та переваг, які надає застосування кормових добавок. Запропоновані дисертанткою методичні положення і розробки можуть бути використані при прогнозуванні кон'юнктури ринку кормових добавок та обґрунтуванні планів розвитку тваринництва України.

Практична значимість основних положень дисертації підтверджена довідками про впровадження результатів дослідження, які надані Державним науково-дослідним контрольним інститутом ветеринарних препаратів та кормових добавок, приватним підприємством «Кронос Агро». Напрацювання дисертантки використовуються в навчальному процесі Львівського національного університету природокористування, що також підтверджено відповідною довідкою.

Повнота викладення наукових положень, матеріалів, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення, які викладені в дисертаційній роботі Темненко Софії Миколаївни, а також сформульовані на їх основі практичні рекомендації,

пройшли апробацію на низці міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, форумів, виставок.

Відповідно до результатів дослідження дисертанткою опубліковано 10 наукових праць, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, 4 – в матеріалах наукових конференцій і форумів та 3 публікації в інших виданнях. Зміст опублікованих праць належним чином забезпечує повноту викладення наукових положень, матеріалів, висновків і рекомендацій, які містяться в дисертації.

Аналіз та оцінка змісту дисертації

Дисертаційна робота Темненко Софії Миколаївни складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Анотація відображає основний зміст дисертації, відповідає її структурі та розкриває практичну цінність і наукову новизну результатів проведеного дослідження. У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, вдало сформульовано мету та завдання, наукову новизну, практичне значення, наведено апробацію результатів. Дисертаційна робота характеризується високим рівнем повноти викладення наукових теоретико-методичних і прикладних результатів дослідження.

У *першому розділі* “Теоретико-методичні основи функціонування ринку кормових добавок” (с. 23-74) досліджено сутність, засади формування і функціонування ринку кормових добавок, зокрема дисертанткою наводиться інтерпретація широкого кола зарубіжних науковців, у тому числі визнаних класиків економічної думки щодо поняття ринку та основних засад функціонування, а також розкрито основні теоретичні аспекти функціонування ринку кормових добавок в Україні. Сформовано власне авторське визначення ринку кормових добавок, під яким розуміється певне економічне середовище, що визначає умови взаємодії виробників, продавців та покупців (споживачів) кормових добавок, при цьому зазначається, що інституційні умови, які визначають відносини між учасниками даного ринку, не можна вважати досконалими. Дисертантка розглядає кормові добавки як виробничий ресурс та предмет товарного обігу, обґрунтовуючи досвід класифікації кормових добавок, який діє в Європейському Союзі, відповідно до якої кормові добавки поділяються на 5 категорій. Також наводить та обґрунтовує власне бачення дієвих способів класифікації кормових добавок за такими ознаками, як походження, мета застосування та цільовий вид тварин, з досить широким та детальним розкриттям змісту і характеристик кожної з наведених класифікаційних ознак. Обґрунтовує основні характеристики ринку кормових

добавок та методику їх дослідження, розглядаючи при цьому ринок як складну динамічну систему, що поєднує в собі численні якісні та кількісні зв'язки різних елементів, які своєю взаємодією обумовлюють механізм та правила розподілу ресурсів.

У *другому розділі* “Стан та особливості розвитку ринку кормових добавок” (с. 75-140) дисертанткою досліджено основні тенденції та стан розвитку виробників продукції тваринництва як споживачів кормових добавок із розміщенням акцентів на важливості галузі тваринництва в забезпеченні продовольчої безпеки України. Проведений аналіз статистичної інформації щодо показників розвитку основних напрямів тваринництва в Україні за період 2015-2021 рр. з визначенням та обґрунтуванням основних потенційних споживачів на ринку кормових добавок, до яких дисертантка здебільшого відносить крупні тваринницькі комплекси. Також досліджений рівень рентабельності виробництва основних видів продукції тваринництва в Україні з подальшим аналізом основних чинників. Представлені результати аналізу виробництва кормових добавок та їх застосування. Досліджено витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин в Україні, зокрема у підприємствах. Проведений комплексний аналіз обсягів імпорту та експорту продуктів для годівлі тварин. Наведені результати спеціалізованих досліджень щодо особливості формування пропозиції преміксів на українському ринку із зазначенням високої залежності вітчизняних тваринників від імпорту кормових добавок, яка суттєво впливає на собівартість комбікормів та, як наслідок, продуктів тваринництва в Україні. Також автор оцінює конкурентне середовище, яке склалося на ринку кормових добавок. Представляє аналітичну інформацію щодо основних іноземних і вітчизняних власників реєстраційних посвідчень на кормові добавки та премікси, за зареєстрованим в Україні асортиментом у 2021 р.

У *третьому розділі* “Обґрунтування засад розвитку ринку кормових добавок” (с. 141-209) дисертантка визначає та обґрунтовує концептуальні підходи до формування ринку кормових добавок. Описує основні проблеми функціонування учасників ринку кормових добавок в умовах масштабної війни. Досліджено сільськогосподарські підприємства Львівської області на основі опитування та представлені основні результати, які характеризують ставлення підприємств до використання кормових добавок з акцентуванням на важливості розвитку в Україні інституту дорадництва, яке могло б дати серйозний поштовх у розвитку малих форм сільськогосподарського виробництва. Проведений PEST-аналіз розвитку виробництва кормових добавок в Україні, у якому виділено політичні, економічні, технологічні та соціально-культурні фактори. Для виявлення та обґрунтування перспектив розвитку бізнес-середовища на ринку, проведений SWOT-аналіз використання кормових добавок українськими

виробниками продукції тваринництва. Встановлено та обґрунтовано концептуальні характеристики ринку кормових добавок в Україні із зазначенням основних трендів, що впливають на обсяг ринку, існуючих драйверів росту та перспектив. Обґрунтовано важливість впливу органів державної влади на функціонування ринку кормових добавок в Україні із застосуванням принципів Системи аналізу небезпечних факторів і контролю у критичних точках (НАССР). Узагальнено вплив регуляторних важелів на функціонування ринку кормових добавок в Україні із акцентуванням на важливості головних зусиль держави, які повинні бути спрямовані передусім на гарантування безпечності кормових добавок. Представлені важливі дослідження, які стосуються опитування підприємств – виробників продукції тваринництва Львівщини щодо мети застосування, основних чинників, які впливають на вибір кормових добавок, основних джерел інформації про кормові добавки, причин відмови від застосування кормових добавок та визначено основні закономірності у формуванні параметрів попиту на кормові добавки серед тваринницьких підприємств Львівської області за конкретними напрямками тваринництва.

Загалом дисертантці у своїй науковій роботі вдалося успішно поєднати економічні дослідження у вузькоспеціалізованій темі, присвяченій формуванню та розвитку ринку кормових добавок, з врахуванням багатьох технологічних особливостей, які характеризують тваринництво та кормовиробництво.

Академічна доброчесність

Порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації) в дисертації та наукових працях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертаційного дослідження Темненко Софії Миколаївни, не виявлено. Оформлення дисертації за структурою, мовою та стилем викладення відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим МОН України, наказ №40 від 12 січня 2017 р.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Темненко Софії Миколаївни, відзначаючи при цьому її високу наукову цінність, а також практичну значущість для формування та розвитку ринку кормових добавок в Україні, необхідно зазначити деякі дискусійні положення та зауваження, які стосуються представленої роботи.

1. У пункті 1.1 першого розділу (с. 34) автор відносить ринок кормових добавок в Україні за типологією до неоднорідної олігополії, зазначаючи при цьому про присутність на ринку великої кількості виробників та відносно

невисокі бар'єри входження на цей ринок. Однак, у пункті 1.3 цього ж розділу (на с. 62) автор розглядає олігополістичну конкуренцію в класичному розумінні як панування на ринку незначної кількості фірм із високими бар'єрами входу, а деякі сегменти характеризуються ознаками монополістичної конкуренції із високою диференціацією продукції. Тому вартувало б більш однозначно обґрунтувати в роботі тип структури ринку, який характерний для кормових добавок в Україні, зокрема за окремими сегментами, для повнішого розуміння.

2. При аналізі статистичної інформації у другому розділі в таблиці 2.2 (с. 80), у якій наводяться дані щодо обсягів виробництва в Україні основних видів продукції тваринництва за останні роки, у співвідношенні 2021 р. до 2015 р. зазначається, що загальний обсяг виробництва м'яса в забійній вазі та м'яса птиці зростає, хоча якщо порівнювати показники за останні 3 роки, обсяг виробництва за цими категоріями продукції, навпаки, стабільно спадає, про що було б добре зазначати в аналізі відповідних даних.

3. У пункті 2.2 другого розділу дисертації при оцінці витрат на корми для більш точнішого аналізу вартувало б розрахувати іще додатково показник оплати корму (кормовіддачі) у вартісних та натуральних одиницях за основними напрямками тваринництва.

4. У висновках до розділу 2 (с. 137) дисертантка вказує, що найуспішнішою тваринницькою галуззю в Україні є птахівництво, подібне твердження зустрічається також в пункті 3.3 третього розділу (с. 201 та с. 204) де зазначено, що упродовж останніх років птахівництво – найбільш рентабельна галузь тваринництва в Україні, хоча, вертаючись до таблиці 2.4 – виробництво м'яса птиці та яєць за останні 2 роки є збитковими, у той час коли середній показник рентабельності виробництва молока за досліджуваний період становив майже 20%, тому, можливо дисертантка мала на увазі окремі підприємства галузі птахівництва, які дійсно можуть бути більш успішними, про що слід було б уточнити.

5. У пункті 3.2 (с. 161-188) третього розділу дисертантка акцентує на важливості адміністративних методів впливу на розвиток ринку кормових добавок, хоча в умовах імпортозалежності вітчизняного ринку вартувало більше уваги приділити економічним важелям щодо створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток тваринництва, а також підприємств, які виробляють готові кормові добавки чи окремі їх компоненти з врахуванням проведеної сегментації ринку.

Проте вище зазначені зауваження та дискусійні положення не знижують наукової та практичної цінності результатів представленого дослідження та загального позитивного враження від дисертації.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Темненко Софії Миколаївни на тему «Формування та розвиток ринку кормових добавок» виконана на актуальну тему. Робота повністю відповідає спеціальності 051 – Економіка. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення для активізації розвитку ринку кормових добавок. Дослідження виконано на високому науковому рівні, усі викладені автором положення, результати, пропозиції і висновки у повній мірі є обґрунтованими, а дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке за змістом, актуальністю, практичною цінністю та рівнем наукової новизни відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її автор – Темненко Софія Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка.

Офіційний опонент

кандидат економічних наук, доцент
кафедри економіки підприємства,
інновацій та дорадництва в АПК
імені професора І.В. Поповича
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

В.Л. Максим

Начальник відділу кадрів
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

ВІРНО

НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ЛЬВІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ
ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО

О.П. Гентош